

POLSKIE DOŚWIADCZENIA W IDENTYFIKACJI I WALORYZACJI KRAJOBRAZU

Iga Solecka¹

¹ Katedra Gospodarki Przestrzennej, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, ul. Grunwaldzka 55, 50-357 Wrocław, e-mail: iga.solecka@up.wroc.pl

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza metod identyfikacji i waloryzacji krajobrazu autorstwa polskich naukowców na potrzeby wyznaczania jednostek krajobrazowych w skali lokalnej. Wykonano przegląd literatury tematu i najważniejsze metody zostały przedstawione w formie tabeli. Przeanalizowano metody identyfikacji krajobrazu pod kątem kryteriów wyznaczania jednostek i skali w jakiej stosowana jest metoda. Metody waloryzacji przeanalizowano ze względu na kryteria oceny wartości krajobrazu, skali oraz występowania elementów krajobrazu naturalnego i kulturowego. Z przeprowadzonych badań wynika, że holistyczne podejście do krajobrazu jest coraz bardziej popularne zarówno w metodach identyfikacji jak i waloryzacji. Większość metod jest dostosowana do skali regionalnej, a stosowane kryteria waloryzacji są trudno mierzalne. Zauważono brak metod stosowanych w skali lokalnej przy pomocy obiektywnych narzędzi oceny.

Słowa kluczowe: identyfikacja krajobrazu, waloryzacja krajobrazu, jednostki krajobrazowe, kryteria waloryzacji, krajobraz priorytetowy, audyt krajobrazowy.

POLISH EXPERIENCE IN LANDSCAPE IDENTIFICATION AND VALORISATION

ABSTRACT

The aim of the article is to analyze the methods of landscape identification and valorisation developed by Polish researchers to identify landscape units in local scale. Literature review of the topic and the most important methods were presented in a form of a table. I analyzed the method of identifying the landscape in terms of the criteria for landscape units identification and the scale on which the method is used. I analyzed the valorisation methods due to the criteria for assessing the value of the landscape, scale and the presence of elements of natural and cultural landscape. The research shows that a holistic approach to landscape is becoming more and more popular, both in the methods of identification and valorisation. Most methods are adapted to the regional scale, and the used criteria of evaluation are difficult to measure. I noticed the lack of methods used at the local level with the help of objective assessment tools.

Keywords: landscape identification, landscape valorisation, landscape units, valorisation criteria, priority landscape, landscape audit.

WSTĘP

W związku z ratyfikowaniem przez Polskę Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, zmianami legislacyjnymi jakie to ze sobą niesie (ustawa krajobrazowa) oraz zobowiązaniami, które Polska będzie wkrótce wypełniać (audyt krajobrazowy) trwają dyskusje naukowe nad skutecznymi metodami delimitacji i waloryzacji krajobrazu. Pomimo długiej tradycji „uprawy krajobrazu”

(Wodziczko, 1946) w polskiej nauce, doświadczenia z zarządzaniem krajobrazem są niewielkie. Winić za to można skomplikowany system prawny oraz mnogość definicji i narzędzi do ochrony krajobrazu, których zasady nie zawsze są jasne. Trwa dyskusja naukowa nad sposobem waloryzacji krajobrazu, który pozwoli na wyznaczenie krajobrazów priorytetowych. Celem tego artykułu jest zbadanie definicji krajobrazu, narzędzi do jego identyfikacji, a także metod waloryzacji.

TŁO BADAŃ

Charakter definicji krajobrazu zależy głównie od dziedziny nauki z jakiej się wywodzi. W latach 60-tych XX wieku były to definicje geobotaniczne, fitosocjologiczne i geograficzne. Zgodnie z podejściem geobotanicznym krajobraz stanowiły zbiorowiska roślinne rozmieszczone w terenie zgodnie z określoną strukturą przestrzenną [Sukacev, 1960]. Obecnie również prowadzone są badania nad różnorodnością krajobrazu na podstawie struktury przestrzennej roślinności [Solon, 2002]. Podejście geograficzne określa krajobraz jako „jednostkę terytorialną lub charakterystyczny dla danego zbioru widok będący zewnętrznym wyrazem środowiska geograficznego” [Wilgat, 1965]. Od ostatniej definicji blisko już do podejścia fizjonomicznego. W 1976 r. Bogdanowski pisał o krajobrazie jako o „scalonym obrazie środowiska naturalnego i antropogenicznego danego regionu”. Zgodnie z tym podejściem Zonneveld, w myśl teorii percepcji Gestalt, opisywał krajobraz jako „zbiór fizjonomicznych atrybutów krajobrazu, odbierany jako całość”. W latach 80-tych próbę definiowania ponownie podjęli geografowie. W tym okresie dominowało podejście geokompleksowe i ekosystemowe. W podejściu geokompleksowym krajobraz postrzegany jest jako „złożony przestrzennie geokompleks, o swoistej strukturze i wewnętrznych powiązaniach”. Geokompleks zaś jako „(...) przestrzenny zespół wzajemnie powiązanych komponentów środowiska” [Kondracki, Richling, 1983]. Podejście ekosystemowe charakteryzuje się ujęciem krajobrazu jako „heterogenicznego fragmentu terenu, złożonego z powiązanych wzajemnie ekosystemów” [Forman, Gordon, 1986]. Na początku XXI w. Richling i Lechnio połączyli oba te podejścia tworząc podejście geokosystemowe i dzieląc krajobraz na jednostki przestrzenne wyższej (geokompleksy) i niższej rangi (ekosystemy) (2005).

Obecnie w definiowaniu krajobrazu można zauważyć nurt, który stara się zintegrować opisane wyżej podejścia. Chmielewski definiuje krajobraz jako „rozległy, skomplikowany system przestrzenny, obejmujący trzy układy hierarchiczne, wzajemnie ze sobą powiązane: a) Abiotyczny, złożony z geokompleksów; b) Biotyczny, zorganizowany w populacje i biocenozy pozostające silnych relacjach z ich siedliskami, w wyniku których kształtują się ekosystemy i fizjocenozy; c) Antropogeniczny, obejmujący elementy krajobrazu wytwarzane lub przekształcane przez czło-

wieka. System ten transformuje materię i energię oraz multisensorycznie oddziałuje na będące jego elementami organizmy żywe. Wizualnym efektem współistnienia wszystkich elementów systemu na określonym obszarze jest swoista fizjonomia krajobrazu” [2013]. Richling i Solon podsumowują osiągnięcia nauki o krajobrazie definicją, która opisuje krajobraz następującymi cechami: zajmuje wycinek przestrzeni i można go przedstawić na mapie lub w postaci modelu (2D i 3D); cechuje się określoną fizjonomią, którą można przedstawić na rysunku, fotografii, lub w postaci wizualizacji 3D; jest systemem dynamicznym, o sposobie funkcjonowania zależnym od zestawu jego części składowych, powiązań między nimi i rodzaju dominujących procesów; podlega ewolucji, czyli ma swoją historię [Richling i Solon, 2011].

Kolejnym elementem zagadnienia definiowania krajobrazu są definicje formalne, które nie są częścią pracy naukowców jednak stanowią podstawę prawną do ochrony krajobrazu i nie powinny być pomijane. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U, 2015, poz. 774) (tzw. „ustawa krajobrazowa”) definiuje krajobraz jako „postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka”. Wspomniana ustawa podaje także definicję krajobrazu kulturowego: „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka” [Ustawa... 2015]. Ze względu na podobieństwo tych definicji pojawia się ryzyko problemów z odróżnieniem krajobrazów „kulturowych” od „przyrodniczych” [Richling, 2005]. Poza tymi definicjami słowo „krajobraz” pojawia się w innych definicjach prawnych. Zgodnie z Ustawą Prawo Ochrony Środowiska krajobraz stanowi element środowiska. Ustawa o Ochronie Przyrody definiuje środowisko przyrodnicze jako „krajobraz wraz z tworami przyrody nieożywionej oraz naturalnymi i przekształconymi siedliskami przyrodniczymi z występującymi na nich roślinami, zwierzętami i grzybami.” Wśród pośrednich możliwości prawnej ochrony krajobrazów wynikającej z przepisów Kistowski wymienia 10 ustaw i jedno rozporządzenie na stan z roku 2012, który obecnie został wzbogacony o tzw. ustawę krajobrazową i wynikające z niej nowelizacje.

PRIORYTETOWOŚĆ KRAJOBRAZU

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717) podaje definicję krajobrazu priorytetowego. Przez krajobraz priorytetowy należy rozumieć „krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania.” Definicja ta może stać w sprzeczności z Europejską Konwencją Krajobrazową ratyfikowaną przez Polskę w roku 2006, która zakłada powszechność krajobrazu i definiuje go jako „obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich”. Konwencja podkreśla, że „krajobraz jest ważną częścią jakości życia ludzi zamieszkujących wszędzie: w obszarach miejskich i na wsi, na obszarach zdegradowanych, jak również w obszarach o wysokiej jakości, na obszarach uznawanych jako charakteryzujące się wyjątkowym pięknem, jak i w obszarach pospolitych” [Europejska..., 2006]. Takie podejście do krajobrazu nie wyklucza oczywiście istnienia obszarów chronionych, jednak stawia na równi wszystkie krajobrazy, czy raczej zakłada istnienie jednego krajobrazu, który jest wspólną odpowiedzialnością i zasługuje na dbałość bez względu na swoje walory. Obawiam się, że skupiając siły na wyznaczaniu krajobrazów priorytetowych nie poświęcimy wystarczająco dużo uwagi krajobrazowi pospolitemu, który także jest częścią środowiska życia ludzi. Definicja krajobrazu priorytetowego generuje potrzebę powstania narzędzi administracyjnych i zarządczych do wyznaczania i oceny jakości krajobrazu pozwalającym na wartościowanie, wyznaczenie granic oraz prowadzenie polityk przestrzennych (ochrona, kształtowanie, użytkowanie) wobec krajobrazów priorytetowych. Ustawa nie podaje jednak w jakiej skali można taki krajobraz wyróżnić, jakie cechy go charakteryzują (przyrodnicze, geograficzne, kulturowe), jak je określić, jaka jest metoda jego waloryzacji. Ze względu na fakt, że decyzje planistyczne mający największy wpływ na krajobraz zapadają na poziomie gminy, zakładam, że wyznaczenie krajobrazów priorytetowych w skali lokalnej miałyby największą skuteczność. Prace naukowe nad tym zagadnieniem trwają stosunkowo od niedawna i zostały zawarte w instrukcji do prowadzenia audytu krajobrazowego [Solon i in.,

2014]. Projekty badawcze związane z wdrażaniem Konwencji w innych krajach opisuje Majchrowska [2014, 2015].

MATERIAŁY I METODY

W tym artykule na podstawie przeglądu literatury analizuję metody identyfikacji i waloryzacji krajobrazu, które powstały w Polsce od drugiej połowy XX wieku. Jako identyfikację krajobrazu rozumiem metodę wyznaczania jednostek krajobrazowych. Metody identyfikacji krajobrazu analizuję pod względem kryteriów wyznaczania jednostek krajobrazowych oraz skali w jakiej metoda jest stosowana (lokalna, regionalna, krajowa). Jako waloryzację krajobrazu rozumiem proces oceny wartości jakiegoś terenu i porównanie ze sobą wartości poszczególnych fragmentów danego terenu. Waloryzacja może być wykonywana wg kryteriów: a) wartości uniwersalnych; b) przydatności terenu do pełnienia określonych funkcji; c) predyspozycji terenu [Chmielewski, 2013]. W tym artykule rozważam metody waloryzacji wg kryteriów wartości uniwersalnych, co oznacza wartości powszechnie w społeczeństwie uważane za ważne (harmonia, piękno, poszanowanie życia). Metody waloryzacji krajobrazu są przeze mnie analizowane pod względem kryteriów oceny wartości krajobrazu, skali oraz występowania elementów krajobrazu naturalnego i kulturowego.

WYNIKI

Po wykonaniu przeglądu literatury wyszczególniłam 5 stosowanych przez polskich naukowców metod identyfikacji krajobrazu (Tabela 1) oraz 9 metod waloryzacji krajobrazu (Tabela 2). Wszystkie metody wyznaczania jednostek krajobrazowych zostały stworzone wraz z metodą waloryzacji co potwierdza teorię, że krajobraz można identyfikować na podstawie różnych cech, a waloryzacja jest możliwa tylko po uprzednio przeprowadzonej identyfikacji i obydwie te metody powinny być ze sobą spójne.

IDENTYFIKACJA KRAJOBRAZU

Wybrane przeze mnie metody powstały w latach 1973–2014. Metoda JARK Bogdanowskiego wywodzi się z podejścia architektonicznego i ma

Tabela 1. Metody wyznaczania jednostek krajobrazowych

Lp.	Autor	Metoda identyfikacji krajobrazu	Rok	Kryteria wyznaczania jednostek krajobrazowych	Skala	Komentarz
1	Bogdanowski i in.	Wyznaczanie jednostek architektoniczno-krajobrazowych (JARK).	1973	Geograficzny podział Polski na makro i mezoregiony; formy ukształtowania terenu; formy pokrycia terenu.	Lokalna, regionalna	Zakłada nieporównywalność krajobrazów.
2	Chmielewski, Solon	Metoda delimitacji podstawowych przyrodniczych jednostek przestrzennych (PPJP)	1996	Jezióra, granice zlewni cząstkowych, granice jednostek geochemicznych, granice form geomorfologicznych, granice kompleksów rolniczej przydatności gleb, granice kompleksów roślinności rzeczywistej, granice fizjocenozy, główne kierunki zasilania hydrogeochemicznego, główne kierunki odpływu geochemicznego.	Lokalna (1:10 000), regionalna (1:25 000)	Jednostki wyznaczone są na potrzeby planowania przestrzennego i ochrony przyrody.
3	Kistowski	Metoda delimitacji i oceny wartości wizualno-estetycznej jednostek krajobrazowych i jej zastosowanie dla obszaru województwa Pomorskiego.	2007	Rzeźba terenu, pokrycie terenu, geologia, typ zabudowy	Regionalna (1: 200 000)	Analiza oparta na ilościowej i powierzchniowej charakterystyce struktury krajobrazu.
4	Chmielewski, Sowińska	Jednostki przyrodniczo-krajobrazowe	2011	Główne elementy tektoniczne; główne formy geomorfologiczne; działy wodne; grupy typologiczne gleb; główne kompleksy fitocenozy; obszary zabudowane; zespoły wnętrz krajobrazowych.	Regionalna (1:50 000)	Metoda powstała po wzbogaceniu ppjp o elementy analizy fizjonomii krajobrazu.
5	Myga-Piątek, Solon	Wyróżnianie krajobrazów w obrębie województwa (instrukcja do autydu krajobrazowego)	2014	Geograficzny podział Polski na makro i mezoregiony; pokrycie terenu; użytkowanie terenu.	Regionalna	Wyróżnione jednostki muszą spełniać kryterium tła krajobrazowego, zachowania powiązań funkcjonalnych między elementami przestrzennymi krajobrazu, powtarzalność struktury przestrzennej i fizjonomii w różnych częściach krajobrazu.

Tabela 2. Metody waloryzacji krajobrazu. (Kn – elementy krajobrazu naturalnego; Kt – elementy krajobrazu kulturowego)

Lp.	Autor	Metoda waloryzacji krajobrazu	Rok	Kryteria oceny wartości krajobrazu	Skala	Kn	Kt	Komentarz
1	Bogdanowski i in.	Wartościowanie elementów jednostek architektoniczno-krajobrazowych	1973	Podział na elementy: posiadające duże znaczenie krajobrazowe; "ochronne", stanowiące bezpośrednie otoczenie poprzednich; nie posiadające większego znaczenia w krajobrazie; podlegające degradacji na skutek urbanizacji i działalności przemysłowej.	Lokalna	x	x	Ocenie podlegają powierzchnie, ciągi lub punkty, z których albo jest dogodny widok na otoczenie, albo one same są eksponowane w krajobrazie lub równocześnie jedno i drugie.
2	Wejchert	Metoda krzywej wrażeń	1984	Subiektywna ocena walorów urbanistycznych i krajobrazowych oceniana w skali 1–10	Lokalna, regionalna	x	x	Metoda ta była w późniejszych latach modyfikowana przez T.J. Chmielewskiego na potrzeby oceny walorów estetycznych krajobrazu (1985) oraz na potrzeby oceny zintegrowanej oceny stopnia antropogenicznego przekształcenia krajobrazu i jego wartości estetycznych (2012).

Tabela 2 c.d.

Lp.	Autor	Metoda waloryzacji krajobrazu	Rok	Kryteria oceny wartości krajobrazu	Skala	Kn	Kt	Komentarz
	Chmielewski	Zintegrowana analiza walorów, problemów i potencjału jednostek przyrodniczo-krajobrazowych	2001a	Ocena walorów elementów t.j.: przyroda i krajobraz, kultura, rolnictwo, osadnictwo i wytwórczość, infrastruktura techniczna, rekreacja, lecznictwo uzdrowiskowe w skali: zdegradowane, nieznaczne, umiarkowane, wysokie, bardzo wysokie, unikatowe.	Dla obszaru funkcjonalnego np. Parku Krajobrazowego	x	x	Dla wszystkich elementów określone są również problemy i potencjały oraz główne kierunki działania.
3	Chmielewski	Waloryzacja terenu ze względu na walory ekologiczne	2001b	Wielkość ekosystemów; stopień naturalności siedlisk i biocenozy; różnorodność biologiczną; dojrzałość i stabilność struktury i funkcji ekosystemów; rzadkość występowania siedlisk i gatunków w skali świata; kontynentu; kraju i regionu; skala zagrożenia struktury i funkcji ekosystemów.	-	x	-	Waloryzacja terenu ze względu na walory ekologiczne jest jedną z możliwych wariantów oceny wg wartości uniwersalnych.
4	Paprzycka	Kryteria typologii i oceny krajobrazu kulturowego	2005	Nasycenie krajobrazu elementami: przyrodniczymi, zabytkowymi, przemysłowymi, urbanizacyjnymi	-	x	x	Kontynuacja badań nad studiami krajobrazowymi prowadzonymi w latach 1986–1990 przez zespół pod kierunkiem J. Wyrzykowskiego.
5	Kistowski	Metoda delimitacji i oceny wartości wizualno-estetycznej jednostek krajobrazowych i jej zastosowanie dla obszaru województwa Pomorskiego.	2007	Stan zachowania, urozmaicenie, wyrazistość, harmonijność, atrakcyjność	Regionalna	x	x	Harmonijność i atrakcyjność są traktowane jako kryteria uzupełniające.
6	Myga-Piątek	Kryteria i metody oceny krajobrazu kulturowego w procesie planowania przestrzennego na tle obowiązujących procesów prawnych.	2007	Dawność, historyczność, wartość estetyczna, autentyczna substancja, harmonia, wyjątkowość, treść, wartość emocjonalna, wartość użytkowa	Lokalna	-	x	Wymieniłam kryteria o wartości informacyjnej. Autorka wyróżnia także kryteria o wartości użytkowej (gospodarcza, ekonomiczna).
7	Raszeja	Zintegrowana ocena struktury krajobrazu	2013	Złożoność, spójność, wyrazistość, poziom zagospodarowania, skala wizualna, naturalność, historyczność, zakłócenia, zmienność	-	x	x	Ocena oparta na wskaźnikach krajobrazowych różnych autorów.
8	Myga-Piątek	Wyróżnianie krajobrazów priorytetowych (instrukcja do audytu krajobrazowego)	2014	Unikatowość występowania, reprezentatywność, czystość formy krajobrazu, dotychczasowa ochrona prawna, ważność krajobrazu	Regionalna	x	x	Waloryzacja dąży do wyróżnienia krajobrazów priorytetowych definiowanych przez ustawę.
9	Pałubska	Możliwości identyfikacji i wartościowania krajobrazu kulturowego w Polsce.	2015	Stan zachowania, zagrożenia krajobrazu, wartości estetyczne, częstotliwość występowania krajobrazu	-	-	x	Metoda oparta na szerokim przeglądzie literatury dotyczącej waloryzacji krajobrazu kulturowego.

charakter pionierski. Opiera się na wyznaczeniu jednostek architektoniczno-krajobrazowych w ramach regionów geograficznych. Analizuje strukturę krajobrazu każdej jednostki i nie ma własnej typologii krajobrazu. Metoda ta pozwala na wyznaczeniu punktów, ciągów i powierzchni charakterystycznych dla danej jednostki i zakłada nieporównywalność krajobrazów. Metoda delimitacji podstawowych przyrodniczych jednostek przestrzennych (PPJP) Chmielewskiego i Solona ma charakter geograficzno-ekologiczny. Została stworzona dla potrzeb zarządzania obszarami chronionymi i planowania przestrzennego. Zauważyłam rozwój metod delimitacji krajobrazu na początku XXI wieku. Metoda Kistowskiego jest oparta na własnej typologii stworzonej dla województwa Pomorskiego. Autor wyróżnia 6 typów rzeźby terenu, 13 typów podłoża geologicznego, 41 typów pokrycia terenu i 12 typów pokrycia kulturowego. Każdą jednostkę charakteryzuje wg 4 z określonych wcześniej cech. Tą metodę cechuje podejście, które łączy geograficzne elementy krajobrazu z kulturowymi. Rozwinięciem metody PPJP o elementy analizy fizjonomii krajobrazu jest metoda Chmielewskiego i Sowińskiej, która łączy podejście geograficzno-ekologiczne z analizą elementów fizjonomii krajobrazu. Autorzy wyznaczają jednostki na podstawie agregowania wydzielen tekstonicznych, geomorfologicznych i innych, aby wyznaczyć powierzchnie o podobnym charakterze. Metoda Mygi-Piątek i Solona powstała na potrzeby sporządzenia instrukcji do audytu krajobrazowego. Jest oparta na własnej typologii [Chmielewski, Myga-Piątek, Solon, 2015], bazuje na regionach geograficznych, pokryciu i użytkowaniu terenu. Wyróżnione jednostki muszą spełniać kryterium tła krajobrazowego, zachowania powiązań funkcjonalnych między elementami przestrzennymi krajobrazu, a także powtarzalność struktury przestrzennej i fizjonomii w różnych częściach krajobrazu w obrębie jednej jednostki.

Spośród omówionych metod większość odnosi się do skali regionalnej. Jedynie metoda Bogdanowskiego pozwala wyznaczać jednostki krajobrazowe w skali lokalnej i nadal jest powszechnie stosowana do szczegółowych analiz [Myczkowski in., 2010; Rzeszotarska-Pałka, 2008; Targońska, Łukasik, 2010]. Dla 2 z 5 metod geograficzny podział Polski na regiony Kondrackiego jest podstawą do wyznaczania jednostek krajobrazowych. Jedynie metoda Bogdanowskie-

go jest oparta na założeniu nieporównywalności krajobrazu. Pozostałe metody dążą do znalezienia cech wspólnych krajobrazu, określenia typów krajobrazów i porównania ich ze sobą. Jedynie metoda Kistowskiego bezpośrednio posługuje się kryterium charakterystycznym dla krajobrazu kulturowego (typ zabudowy). W metodzie Mygi-Piątek i Solona typ zabudowy jest analizowany dopiero na etapie waloryzacji.

WALORYZACJA KRAJOBRAZU

Analizę metod waloryzacji krajobrazu wykonałam dla metod powstałych w latach 1973–2015. Wartościowanie elementów jednostek architektoniczno-krajobrazowych jest bezpośrednio oparte na metodzie JARK Bogdanowskiego. Analizie podlegają powierzchnie, ciągi i punkty, z których jest dogodny widok lub one same są eksponowane (lub obydwie jednocześnie). Te elementy są oceniane pod względem znaczenia krajobrazowego (duże znaczenie, znaczenie „ochronne” np. dla cennych widoków, bez znaczenia i podlegające degradacji). Metoda krzywej wrażeń Wejcherta podobnie jak metoda Bogdanowskiego wywodzi się z podejścia architektonicznego. Polega ona na subiektywnej ocenie walorów urbanistycznych i krajobrazowych w skali 1–10. Ocenie podlegają widoki z wcześniej wyznaczonej trasy (stąd krzywa wrażeń). Obydwie te metody uwzględniają zarówno naturalne jak i kulturowe elementy krajobrazu, chociaż tylko ze względu na jego fizjonomię, a nie ekologię czy znaczenie przyrodnicze. Odmienny charakter ma waloryzacja Chmielewskiego ze względu na walory ekologiczne. Tutaj tematem jest ekologia krajobrazu i tylko takie wartości są brane pod uwagę.

Zintegrowana analiza walorów, problemów i potencjału jednostek przyrodniczo-krajobrazowych Chmielewskiego opiera się na ocenie elementów t.j. przyroda i krajobraz, kultura, rolnictwo, osadnictwo i wytwórczość, infrastruktura techniczna, rekreacja, lecznictwo uzdrowiskowe. Walory są oceniane w skali: zdegradowane, nieznaczące, umiarkowane, wysokie, bardzo wysokie, unikatowe. Taka analiza pozwala na tworzenie map tematycznych oraz analizowanie wzajemnych zależności między walorami, problemami i potencjałem jednostek. Jest tworzona dla obszaru funkcjonalnego np. Parku Krajobrazowego.

Próbie waloryzacji krajobrazu kulturowego podjęła Paprzycka przyjmując kryterium nasyce-

nia elementami: przyrodniczymi, zabytkowymi, przemysłowymi i urbanizacyjnymi. Metoda ta uwzględnia co prawna także elementy przyrodnicze, poddając je jedynie analizie ilościowej, bez uwzględnienia ich jakości i powierzchni. Metodę oceny wartości wizualno-estetycznej jednostek krajobrazowych stworzył Kistowski dla wydzielonych uprzednio przez niego jednostek w województwie Pomorskim. Przyjął kryteria t.j.: stan zachowania, urozmaicenie, wyrazistość, harmonijność, atrakcyjność i tymi kryteriami rangował wszystkie cechy krajobrazu.

Myga-Piątek w metodzie oceny krajobrazu kulturowego przyjęła takie kryteria jak: dawność, historyczność, wartość estetyczna, autentyczna substancja, harmonia, wyjątkowość, treść, wartość emocjonalna, wartość użytkowa. Podobne kryteria zostały zaproponowane w instrukcji do audytu krajobrazowego (unikatowość występowania, reprezentatywność, czystość formy krajobrazu, dotychczasowa ochrona prawna, ważność krajobrazu). Podobnych kryteriów Raszeja używa do zintegrowanej oceny struktury krajobrazu (złożoność, spójność, wyrazistość, poziom zagospodarowania, skala wizualna, naturalność, historyczność, zakłócenia, zmienność). Pałubska opierając się na szerokim przeglądzie literatury dotyczącej wartościowania krajobrazu kulturowego podaje kryteria t.j. stan zachowania, zagrożenia krajobrazu, wartości estetyczne, częstotliwość występowania krajobrazu. W ostatnich czterech opisanych powyżej metodach widać pewne podobieństwo występujących kryteriów. Pojawia się unikatowość, czy też częstotliwość występowania, cecha charakterystyczna dla obszarów chronionych czy objętych ochroną konserwatorską. Są też kryteria trudne do definiowania i do obiektywnej oceny (czystość formy krajobrazu, ważność krajobrazu, zmienność). Przy wyborze metody sprawia mi kłopot, że większość autorów nie podaje jednoznacznej metody jak skorzystać z wymienionych kryteriów przy ocenie krajobrazu. Jedynie Raszeja podaje wskaźniki krajobrazowe dla każdej z wymienionych cech jednak nie mówi jak je obliczyć.

Dwie z analizowanych metod odnoszą się tylko do krajobrazu kulturowego. Jedna z metod uwzględnia wyłącznie walory krajobrazu naturalnego. Pozostałe metody łączą waloryzację zarówno elementów naturalnych jak i kulturowych w różnych proporcjach. Widoczny jest brak od-

niesienia do skali, a także narzędzi do pomiaru wybranych kryteriów oceny wartości krajobrazu co sugeruje, że część metod zatrzymała się na rozważaniach teoretycznych, a elementy wdrożeniowe powinny zostać rozwinięte.

WNIOSKI

Holistyczne podejście do krajobrazu jest wymagane przez system prawny i staje się coraz bardziej popularne zarówno w praktykach konserwatorskich [Solecka, 2016], jak i identyfikacji i waloryzacji krajobrazu [Chmielewski, 2013]. Obecnie coraz bardziej popularne są waloryzacje oparte na zintegrowanej analizie walorów, problemów i potencjału jednostek przyrodniczo-krajobrazowych pozwalającej na badanie zależności między nimi [Chmielewski, 2001a] i waloryzacje wielokryteriowe, które poddają badany obszar całej serii ocen (przyrodniczej, kulturowej, zagrożenia gleb przez procesy erozyjne i in.) [Raszeja, 2013]. Takie metody dążą do definiowania charakteru i stylu krajobrazu [Dworniczak, 2012; Chmielewski, 2012] i są zgodne z definicją krajobrazu jako całości, ponieważ zawierają wszystkie jego elementy.

Z drugiej strony pojawienie się definicji krajobrazu priorytetowego wymaga od nauki metody ich delimitacji, a tym samym określenia krajobrazów ważniejszych od innych. Od przyjętych kryteriów zależy charakter i lokalizacja krajobrazów priorytetowych. Obawiam się, że krajobrazy priorytetowe będą się powielać z obecnymi obszarami chronionymi. Warto wziąć pod uwagę taką możliwość już na etapie definiowania kryteriów. Jeśli te obszary mają się pokrywać to stworzymy kolejną warstwę ochrony, podczas gdy uwagi wymaga zarządzanie obszarami aktualnie objętymi ochroną i wzmocnienie narzędzi ochrony krajobrazu np. w Parkach Krajobrazowych czy Obszarach Chronionego Krajobrazu [Mastalska-Cetera, Krajewski, 2014]. Samo wyznaczenie krajobrazów priorytetowych jest pierwszym krokiem do zarządzania krajobrazem. Kryteria oceny powinny być uzupełnione o obiektywne narzędzia do ich zmierzenia np. wskaźniki krajobrazowe, które pozwolą na uzyskanie podobnego wyniku przez różnych obserwatorów, a także narzędzia do zarządzania krajobrazem w skali lokalnej, z których samorządy będą mogły skorzystać.

BIBLIOGRAFIA

1. Bogdanowski J., Łuczyńska-Bruzda M., Novák Z., Bańska M. 1973. Architektura krajobrazu. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
2. Bogdanowski J. 1976. Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
3. Chmielewski T.J., Solon J. 1996. Podstawowe przyrodnicze jednostki przestrzenne Kampinoskiego Parku Narodowego: zasady wyróżniania i kierunki ochrony. *Problemy ekologii krajobrazu*, 2.
4. Chmielewski T.J. 2001. System planowania przestrzennego harmonizującego przyrodę i gospodarkę. *Polit. Lubel.*, t 1, 2; 1–294 + 1–143.
5. Chmielewski T.J. 2012. Diagnostowanie i projektowanie stylu krajobrazu. *Problemy Ekologii Krajobrazu* 33, 43–71.
6. Chmielewski T.J. 2013. Systemy krajobrazowe: struktura-funkcjonowanie-planowanie. Wydawnictwo Naukowe PWN.
7. Chmielewski T.J., Myga-Piątek U., Solon J. 2015. Typologia aktualnych krajobrazów Polski = Typology of Poland's current landscapes. *Przegląd Geograficzny*, 87(3), 377–408.
8. Dworniczak Ł. 2012. Identyfikacja charakteru krajobrazu jako nowa procedura wspomagająca proces planowania przestrzennego. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 32.
9. Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. 2006 nr 14 poz. 98).
10. Forman R.T., Godron M. 1986. *Landscape ecology*. Wiley and Sons, New York, pp. 21–30.
11. Kistowski M. 2007. Metoda delimitacji i oceny wartości wizualno-estetycznej jednostek krajobrazowych i jej zastosowanie dla obszaru województwa pomorskiego. [w:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju*. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
12. Kistowski M. 2012. Prawne możliwości ochrony georóżnorodności i różnorodności krajobrazowej w warunkach polskich/Legal possibilities of geodiversity and landscape diversity conservation in Poland. *Annales UMCS, Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*, 67(2), 45–62.
13. Kondracki J., Richling A. 1983. Próba uporządkowania terminologii w zakresie geografii fizycznej kompleksowej. *Przegląd Geograficzny*, 55(1), 201–217.
14. Majchrowska A. 2014. Europejska Konwencja Krajobrazowa impulsem dla badań interdyscyplinarnych. The European Landscape Convention – the impulse for interdisciplinary study. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 16(16).
15. Majchrowska A. 2015. Europejskie przykłady typologii krajobrazów kulturowych. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 27.
16. Mastalska-Cetera B., Krajewski P. 2014. Plany ochrony parku krajobrazowego jako narzędzie wspomagające zrównoważony rozwój. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 37.
17. Myga-Piątek U. 2014. Kryteria i metody oceny krajobrazu kulturowego w procesie planowania przestrzennego na tle obowiązujących procedur prawnych. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 19(19).
18. Myczkowski Z., Forczek-Brataniec U., Chajdys K., Rymasz-Mazur W., Śródulska-Wielgus J., Wielgus K. 2010. Metoda jednostek i wnętrza architektoniczno-krajobrazowych (JARK–WAK) w re-lacjach XXI wieku.
19. Paprzycka A. 2005. Kryteria typologii i oceny krajobrazu kulturowego. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 17.
20. Pałubska K. 2015. Możliwości identyfikacji i wartościowania krajobrazu kulturowego w polsce. *Stan badań i problemy*, 185.
21. Raszeja E. 2015. Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego.
22. Richling A., Lechnio J. 2005. Z problematyki funkcjonowania krajobrazów nizinnych. *WGSR UW, Warszawa*, 1–271.
23. Richling A., Solon J. 2011. *The Ecology of Landscape*. PWN, Warszawa (In Polish).
24. Richling A. 2005. Krajobraz naturalny, pierwotny, kulturowy i potencjalny [w:] Richling A., Ostaszewska K. red. *Grografia fizyczna Polski*. Wyd. Nauk. PWN; Warszawa: 296–299.
25. Rzeszotarska-Pałka M. (2008). *Przestrzeń publiczna w mieście. Przestrzeń i Forma*, 313–318.
26. Solecka I., 2016, *Approach to preservation of historic parks in 20'th century*, *Cracow Landscape Monographs* 3, 121–126.
27. Solon, J. 2002. Ocena różnorodności krajobrazu na podstawie analizy struktury przestrzennej roślinności. *IGiPZ PAN*, Vol. 185.
28. Sowinska B., Chmielewski T.J. 2011. Karty jednostek przyrodniczo-krajobrazowych jako forma zapisu standardów jakości krajobrazu. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 31.
29. Solon J., Chmielewski T., Myga-Piątek U., Kistowski M., 2014. Przygotowanie opracowania pt. „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia”. PAN.
30. Sukacev V.N. 1960. The correlation between the concept „forest ecosystem” and „Forest biogeocenose” and their importance for the classification of forest. „*Silva Finn*”, 105, 94–97.

31. Targonska A., Lukaszik B. 2010. Ocena krajobrazu wsi wielkopolskiej na przykładzie Owińska. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 27.
32. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627).
33. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717.
34. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880).
35. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. 2015 poz. 774).
36. Wejchert K. 1984. *Elementy kompozycji urbanistycznej*. Wydawnictwa Arkady, Warszawa.
37. Wilgat T. 1965. Definicja i klasyfikacja krajobrazów [w:] Szafer W. red. *Ochrona przyrody i jej zasobów*. Polska Akademia Nauk, Zakład Ochrony Przyrody, 461–469.
38. Wodziczko A. 1946. O uprawie krajobrazu, w: *Z zagadnień biologii krajobrazu*. Sprawozdania PTPN 1945/6, Poznań.
39. Zonneveld J.I. 1990. Introduction to „Cultural aspects of landscape”. In First. Inf. Conf. of the IALE, Working group „Cultural Landscape”, ed. H. Svobodova, Wageningen.